

ÂŞIK DÂİMİ’NİN ŞİİRLERİNE EKOLEŞTİREL BİR YAKLAŞIM*

An Ecocritical Approach to Âşık Dâimi’s Poetry

Canser KARDAŞ**

Öz

Sanayi devriminden başlayarak günümüze kadar devam eden sanayi kuruluşlarının canlılar ve doğa üzerindeki olumsuz etkileri, insan kaynaklı çevre kirliliği, madenlerin yol açtığı kontrol edilemez doğa tahribatları, ekolojik dengenin bozulmasına yol açmaktadır. Bozulan ekolojik dengeye dikkat çekmek amacıyla ekoloji konusu, beşeri bilimlerin farklı dallarında yoğun olarak işlenmeye başlanmıştır. Doğayı koruma refleksi, edebi metin ve eleştiri ilişkisine ekolojiyi de katarak ekoleştiri akımını başlatmıştır. Son yıllarda tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de ekolojik yaklaşımları merkeze alan çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar farklı disiplinlerin araştırma alanına dönüşmüş durumdadır.

Âşık Dâimi 20. yüzyılda yaşamış kendine has özellikleri olan önemli âşıklar arasında yer almaktadır. Çalışmada Dâimi’nin kızı Yadigar Aydın Orhan tarafından hazırlanıp yayımlanan Âşık Dâimi Hayatı ve Eserleri adlı kitap esas alınarak şiir metinleri seçilmiştir. Âşık Dâimi’nin yazdığı şiirlerden yola çıkılarak doğaya yaklaşımının tespiti amaçlanmıştır. Ekoleştirmenin farklı çalışma perspektifleri esas alınarak şiirleri arasında tabiatla ilgili olduğu düşünülen dörtlükler seçilmiş ve çeşitli değerlendirmelerde bulunulmuştur. İncelenen şiirler esas alındığında Dâimi’nin doğrudan ekolojik kaygı ile şiir yazdığını söylemek oldukça güçtür. Bu kaygıların yaşadığı dönemle ilgili olarak halk şiirine girmiş olması ihtimali çok düşüktür. Ancak, doğaya ve doğanın içinde barındırdığı canlı, cansız varlıklara karşı beslediği sevgi, doğaya yaklaşım biçimi ve doğayla iç içe olan Alevilik inancından dolayı kendisini doğanın bir parçası olarak görmesi görüşünün ekoleştiri açısından incelenmeye değer olduğu kanısına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekoleştiri, Âşık Dâimi, Halk Şiiri, Ekoloji, Doğa.

Abstract

Starting from the industrial revolution, the negative effects of industrial establishments on living things and nature, human-induced environmental pollution, and uncontrollable destruction of nature caused by mines have caused the deterioration of the ecological balance. To draw attention to the deteriorating ecological balance, the subject of ecology has started to be discussed intensively in different branches of fine arts. The reflex of protecting the environment initiated the ecocriticism movement by adding ecology to the relationship between literary text and criticism. With the growing worldwide interest in ecocritical studies, many studies centered on ecological approaches in Turkey, too. These studies have turned into research areas of different disciplines.

Âşık Dâimi is one of the critical âşıks (folk poet-singer) who lived in the 20th century and had his original characteristics. In the study, poetry texts were selected based on the book called Âşık Dâimi Hayatı ve Eserleri (Âşık Dâimi’s Life and Works), which was prepared and published by Yadigar Aydın Orhan, the daughter of Dâimi. Concerning the poems written by Âşık Dâimi, it was aimed to determine his approach to nature. Various evaluations have been made by choosing quatrains

* Geliş Tarihi: 18.04.2021, Kabul Tarihi: 19.06.2021. DOI: 10.34189/hbv.100.004

** Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, kardascanser@gmail.com ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8557-8706>.

thought to be related to nature among his poems, grounded on working perspectives of ecocriticism. When the poems examined are considered, it is difficult to say that Dâimi wrote poems with direct ecological concern. It is improbable that these concerns entered the folk poetry regarding the period he lived. His love for nature and the living and non-living beings it hosts, his way of approach to nature, and his view of himself as a part of nature due to his Alevi faith intertwined with nature are worth examining in terms of ecocriticism.

Keywords: Ecocriticism, Âşık Dâimi, Ecology, Folk Poetry, Nature.

1. Giriş

İnsanın doğayla etkileşimi öncelikle doğanın dayattığı şartlara uyum, daha sonra doğayla mücadeleye dönüşme ve en nihayetinde de doğayı kendine uydurma şekline dönüşmüştür. İnsan ve doğanın bu ilişkisi sanayi devriminden sonra doğada büyük tahribatlara yol açmış ve sadece insanlık için değil bütün dünyanın varlığı için bir tehlikeye dönüşmeye başlamıştır. Doğanın kendini yenileme döngüsü de son araştırmalara göre yetmemekte ve ekolojik denge bozulmaya devam etmektedir. Tüm bu olumsuzluklar farklı disiplinlerde dile getirilmeye başlanmış ve ekolojik dengeye karşı bir farkındalık oluşturmaya dönüşmüştür.

20. yüzyılın sonlarından başlayarak sürekli bir gelişim gösteren İngilizcede “*ecocriticism*” diye adlandırılan edebiyat eleştirisi, Türkçeye “ekoeleştir” ve “çevreci eleştiri” adlandırmalarıyla girmiştir. Ekoeleştiri “Edebiyat ve kültür metinlerini çevreci bir bakış açısıyla yorumlayan, edebiyat ile çevre, ekoloji ile kültür arasındaki ilişkileri inceleyen akım” şeklinde tanımlayan Oppermann canlı ve cansız varlıkların birbirleriyle olan iletişimini konu edinen eserlerdeki dil kullanımlarının, ifade biçimlerinin, yaklaşım ve tasvir biçimlerinin ekoeleştirisinin başlıca konularını oluşturduğunu belirtir (Opperman, 2012: 9). Ekoeleştir, edebiyatın estetik yönünden ziyade ekolojik dengeyi gözetken yaklaşımları, doğayı koruma kaygısı ya da güdüsünü ön planda tutan çalışmaları dikkate alır. Bu açıdan bakıldığında Arıkan, ekoeleştirisinin iyi eser kötü eser ayırımıyla ilgilenmediğini, edebi eserde çevre bilincinin oluşma süreciyle ilgilendiğini belirtir (Arıkan, 2011: 47).

Refah ve ekonomik kaygıların etkisiyle endüstri ve teknoloji alanlarında ilerlemeler gerçekleşirken çevreci düşünce arka plana atılır. Edebiyat yoluyla çevresel kirliliklerin, felaketlerin, krizlerin insanlar tarafından fark edilmesi ve bu sayede çevre bilincinin insanlara kazandırılması hedeflenmektedir (Ayaz, 2014: 287). Çevre bilincinin önemini vurgulayan ekolojik eserler veya propagandalardansa bu bilincin edebi metinlerin içinde sunulmasının daha kalıcı ve güçlü etki bırakacağı düşünülmektedir.

Ekoeleştirisinin konusu oldukça geniştir. Çevreyi, doğayı, kısaca ekolojiyi ilgilendiren her konu ekoeleştirisinin çalışma alanında yer alır. Ekoeleştirisinin çerçevesini sadece çevre olarak düşünmemek gerekir “hayvan ve bitkilere insan olarak bakış açımızın irdelendiği tüm edebi ve kültürel metin çalışmaları, kuramsal olarak ve uygulamada ekoeleştirisinin kapsamına” (Ağın Dönmez, 2012: 293) girer. Doğanın

durumunun yanında insanlığın doğaya ve diğer varlıklara yaklaşımı da ekoleştirinin çalışma alanı içerisinde değerlendirmek gerekir.

Doğası itibariyle disiplinlerarası bir çalışma alanı olan ekoleştiri, 1960'larda ortaya atılmış, 1990'lı yıllarda tüm dünyada bilinen uluslararası bir akıma dönüşmüştür. Başlangıçta edebiyat merkezli olan ekoleştiri çalışmaları önce doğayı merkeze alan ve doğa adına, daha sonra toplum merkezli kuramsal çalışmalara yönelmiş, günümüzde bu iki yönelmeye ek olarak dünyayı tehdit eden her eylem çalışma kapsamına alınmıştır (Özdağ, 2014: 38-41). Fosil yakıtların sanayide ve ısınmada yoğun olarak kullanılmasından oluşan hava kirliliği, insanların çevreyi aşırı kirletmesi, küresel ısınma, aşırı nüfus artışı, genetiği değiştirilmiş organizmaların (GDO) besinlerdeki oransal artışı, biyolojik çeşitlilikteki azalış, savaşların yarattığı tahribatlar, yoksulluğun toplumların tabanlarına iyice yayılması, sınıf-ırk-cinsiyet ayrımlar ve bunların sonucunda oluşan kötü durumlar tüm dünyayı tehdit eder duruma gelmiştir. Bu olgulara edebi eserlerde yer verme ve bunlara nasıl yer verildiğini inceleme ekoleştirinin çalışma alanları arasında yer almaktadır. Tüm dünyayı ilgilendiren çevresel sorunlar, ekolojik çalışmaları disiplinler-arası bir alan haline getirmiştir. Eleştirel ekolojik çalışmalar sosyal bilimlerde ve kültürel alanda yeni çalışma alanları ortaya çıkarmıştır (Özdemir, 2019: 4). Ekolojik çalışmalar mimarlık, müzik, edebiyat, folklor, sosyoloji gibi farklı alanların çalışma sınırlarına girmiştir.

Türkiye'de tabiat ve edebiyat ilişkisini irdeleyen yazılar ekoleştiri akımından öncesine dayanır. Tabiat ve edebiyat ilişkisinin farklı açılardan değerlendirildiği çalışmalar 1940'lı yıllara götürülebilir (Boratav, 1945: 8). Şükrü Elçin (1993) tarafından hazırlanan ve bünyesinde Sadık Tural, Ahmet Edip Uysal, Sabri Esat Siyavuşgil ve Abdulhak Şinasi Hisar'ın yazılarının yer aldığı *Türk Edebiyatında Tabiat* adlı eserde her ne kadar ekoleştiri kavramı doğrudan kullanılmamışsa dahi insanların doğaya verdiği zarar ve insanın doğayla olan etkileşimi incelenmiştir. Ayrıca eserde insan doğa etkileşimini ön plana çıkaran farklı edebiyat geleneklerinden seçilmiş çok sayıda örnek metin de verilmiştir. Bunların dışında Türkiye'de son yirmi yılda farklı disiplinlerden ekolojik kaygıları gözetken çok sayıda çalışma yapılmıştır. Serpil Opermann (2012) editörlüğünde hazırlanan *Ekoleştiri Çevre ve Edebiyat* adlı eser farklı yaklaşımların anlatıldığı sekiz bölümden oluşmaktadır. Ufuk Özdağ (2017) tarafından hazırlanan *Çevreci Eleştiriye Giriş* adlı çalışma konuyu genişçe ele almıştır. Adil Çelik ve Altuğ Ortakçı (2019) editörlüğünde hazırlanan *Ekoleştiri Folklor ve Edebiyat İncelemeleri* adlı eserde on bir makale bulunmaktadır. Eserde yer alan çalışmalardan İteriş Yıldırım *Uygulamalı Halk Bilimi Yaklaşımının Ekoleştiri Alanında Kullanımı ve Bir Uygulama Önerisi*, Uğur Başaran *Âşık İsmetî'nin Şiirlerindeki Hayvan Kullanımı Üzerine Ekoleştirel Bir Değerlendirme*, Altuğ Ortakçı *Halk Türkülerinde Ekolojik Kaygı*, Adil Çelik *Dede Korkut Anlatılarından XXI Yüzyıla Avcı Folklorundaki Süreklilik ve Dönüşlerin Ekoleştirel Bir Analizi*, Emine Çakır *Halk Bilimine Korumacı Bir Yaklaşım Önerisi: "Ekofolklor"* başlıklı yazılar doğrudan halk edebiyatını ilgilendirmektedir. Edebiyat sahasındaki çalışmalar

daha çok modern metinler üzerinde yoğunlaşmakla beraber az sayıda da olsa halk edebiyatının da metinleri üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Sadece halk edebiyatı metinleri üzerine ekoeleştiriyi merkeze alan kitap hacminde müstakil bir çalışma henüz yapılmamıştır. Yapılan çalışmalar makale veya kitap bölümü şeklindedir. Turgay Kabak'ın (2018) *Dadaloğlu'nun Şiirlerine Ekoeleştiril Bir Yaklaşım*, M. Abdulbasit Sezer ve Mustafa Yiğitoğlu'nun (2019) *Âşık Veysel'in Şiirlerine Ekoeleştiril Bağlamında Bir Yaklaşım* ve Uğur Başaran'ın (2019) *Âşık İsmet'i'nin Şiirlerindeki Hayvan Kullanımı Üzerine Ekoeleştiril Bir Değerlendirme* başlıklı çalışmaları âşık şiirine doğrudan ekoeleştiril yaklaşan üç çalışmadır. Sadece âşık edebiyatı değil bir bütün olarak halk edebiyatı pek çok yönüyle doğayla iç içedir. Bu iç içelik ilk bakışta pastoral bir hava gibi görülse de metinler incelendiğinde doğanın en canlı haliyle ve doğanın bir parçası olduğumuz hissini uyandıran çok sayıda motifle karşılaşırız.

Halk edebiyatı metinlerinin büyük bir kısmı yazıldığı döneme bakılmaksızın doğadan unsurlar barındırır. Bu unsurlar doğrudan doğanın kendisi veya bitki ve hayvanlar olabilmektedir. Halk edebiyatında çiçek ve hayvanların kimi zaman sembolik olarak kimi zaman da doğaya ait bir varlık olarak yer aldığı görülür. Halk edebiyatı metinlerinde yer alan bu unsurlar doğrudan ekolojinin korunması kaygısıyla yazılmamış ancak bu algı günümüzde değişmeye başlamıştır. Bunun bir neticesi olarak bütünsel bakıldığında şairler bazen doğayı ve içinde barındıklarının kutsallığını ön plana çıkararak bazen de onları bir estetik unsur şeklinde değerlendirerek eserlerinde doğaya yer verirler.

Ekoeleştiriden bağımsız düşünemeyeceğimiz geleneksel ekolojik bilgi, toplumların yaşadıkları bölgeye bağlı, yüzyıllarca oluşturdukları kolektif bilgi sonucu oluşan inançlarla yoğrulmuş geleneksel bilgi olarak değerlendirilebilir. Ekolojinin korunması ile toplumsal tabu ve yasaklar arasında bir ilgi vardır. Doğadan tamamen kopmamış topluluklarda tabiat kültürü temelli inançların, su kaynaklarıyla ormanların korunmasını istemesi ve bazı hayvan türlerinin avlanmasını yasaklaması onların korunmasını sağlamaktadır (Yolcu ve Aça, 2019: 867). Yakın tarihte buna örnek olabilecek somut örnekler yaşanmıştır. Alevilik inancında hayvanların korunması gerektiği güdüsü farklı zamanlarda basına çok defa yansımıştır. Bu kapsamda Tunceli Aleviliğinde kutsal bir hayvan olarak değerlendirilen dağ keçisi için açılan av ihalelerine karşı çok ses getiren tepkiler gösterilmiş ve bu tepkiler yöre halkı açısından olumlu sonuçlar doğurmuştur. En nihayetinde av ihaleleri iptal edilmek zorunda kalmıştır (URL1).

Günümüzde büyük kütleleri bir mekânı (yeşil alan-kutsal mekân) korumak üzere bir araya getirmek, birçok zorluk taşıdığından ve yasal yaptırımlarından dolayı çeşitli sıkıntılara neden olabilmektedir. Bunun yerine Garrard'ın "Modern karşıtı ekoeleştirilenlerin gözbebeği olan yerel toplulukların yerini, çevre meseleleri de dâhil olmak üzere, ortak çıkarlar etrafında bir araya gelen 'sanal' topluluklara bırakmıştır" (Gerrard, 2017: 244) şeklindeki ifadesi yerini bulmakta ve bu tür etkinlikler daha etkili olmaktadır. Bu duruma bir örnek, kutsal bir mekân olarak kabul edilen Munzur

Baba gözelerinin peyzaj düzenlemesinde yaşanır. Peyzaj düzenlemesinden olumsuz etkileneyeceği anlaşılan Munzur Baba su kaynağının korunması amacıyla yerel yönetime karşı tepki gösterilmiş ve geçici de olsa inşaat çalışmalarının durdurulması başarılmıştır (URL2). Dağ keçileri için düzenlenen av ihalesi ile Munzur Baba su kaynağı peyzaj düzenlemesi olaylarının temeline baktığımızda inanca bağlı geleneksel ekolojik bilginin yattığı ve inanca bağlı bir koruma refleksi geliştiği görülür. Benzer şekilde Sovyetler Birliği'nde yerel inançları ilgilendiren mekanların veya kutsal kabul edilen suların barajlarla tehdit edilmesi büyük isyanlara yol açmıştır (Klubnikin vd., 2019: 276). Kutsal mekanların korunmasının altında ekolojik bir çaba olmasa dahi elde edilen sonuç ekolojik bir korumadır.

Geleneksel ekolojik bilgiye sahip halk şairleri, yaşadıkları döneme bakılmaksızın doğanın pek çok özelliğini şiirlerinde motif olarak kullanmışlardır. Bu kullanım biçiminde yaşadığı ve yetiştiği çevre, sahip olduğu inanç ve bunların yarattığı imge dünyası etkili olmaktadır. Tüm bunlara rağmen halk şairlerinin ekolojik kaygıyı esas alarak şiir yazdıklarını iddia etmek yanlış sonuçlara götürecektir. Boratav, “halk şairlerinin tabiatı tabiat olarak değil, insan duygularının çerçevesi, hayallerinin ve hislerinin hareket noktası, hatıraları canlandırma vesilesi, nihayet benzetme ve karşılaştırma unsurları” olarak değerlendirmek gerektiğini belirtmekte ve ancak köylü birisinin doğaya bu derece hâkim olabileceğini (Boratav, 1945: 11-12) iddia etmektedir. Buna bakarak tüm âşıkların doğayı şiirlerinde işlemelerinin temel gerekçesini köylülükle ilişkilendirmek çok zordur. Günümüz koşullarında tüm âşıkları köylü olarak addetmek doğru bir yaklaşım olmayabilir. Yirminci yüzyılın sonlarında yaşanan teknolojik gelişmeler toplumlarda yaşam biçimini, aynı anda dünyadaki sorunlardan haberdar olma gibi pek çok açıdan köyle kent arasındaki uçurumu büyük oranda kaldırmıştır. Bu açıdan bakıldığında günümüz âşıklarının çevre konularından haberdar olmaları ve buna dair kaygılarını şiirlerinde dile getirmeleri beklenebilir. Gelenekte kent merkezli yetişen çok sayıda âşığın da bulunduğunu belirtmekte yarar vardır. Ancak halk şairleri halk arasında yetiştiklerinden doğayla daha fazla iç içe olmuşlar ve doğa motifleri doğal olarak şiirlerine daha fazla yansımıştır.

İnsanın doğanın bir parçası olduğu bilinen ve kabul edilen bir gerçektir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Dâimi'nin şiirlerinden verilen örneklerde de bu durum rahatlıkla gözlemlenebilir. Bu çerçevede çalışma, ekoeleştirelin farklı yaklaşımlarından yararlanarak Âşık Dâimi'nin seçili şiirlerinde doğanın nasıl ele alındığını incelenip insanın aslında doğanın bir parçası olduğunu tartışmaktadır. Âşık Dâimi'nin doğaya yaklaşımı şiirlerinden seçilen örnekler esas alınarak değerlendirilmiştir.

2. Dâimi'nin Yaşamı ve Edebi Kişiliği

Asıl adı İsmail Aydın olan Âşık Dâimi¹ 1932 yılında İstanbul'da doğmuştur. Emir Kalkan, *20. Yüzyıl Türk Halk Şairleri* adlı eserinde doğumunu 1912 olarak kaydetmiştir (Kalkan, 1991: 145)². Dâimi, önce Tercan'a taşınmış oradan Kangal,

tekrar Tercan ve İstanbul arasında hayatını geçirmiştir. Yedi çocuklu ailenin üçüncü çocuğu olan İsmail Aydın henüz çocuk yaşında dedesinden saz derslerini almaya başlamıştır. Rüyada bade içerek Dâimi mahlasını aldığını ve yedi ulu ozan kervanına katıldığını belirtmiştir (Aydın Orhan, 1999: 7).

Âşık Dâimi çok gezen bir âşıktır. Yurtiçinde ve yurtdışında çok sayıda halk konserine katılmıştır. Uzun süre TRT’de çalışmış ve türküler icra etmiştir (Tenekeci, 2019). 1960 yılında babasının trafik kazasında hayatını kaybetmesiyle dedelik vazifesini yapmaya başlamıştır (Fırat, 2019: 51). Dedelik kimliğinden dolayı farklı yöreleri dolaşarak cem törenlerine katılmıştır. Özellikle Avrupa’da verdiği halk konserlerinde yurt sevgisini ön plana çıkaran türküler söylemiştir. Şiirleri incelendiğinde memleket özlemine ve sevgisini dile getiren çok sayıda şiir yazdığı da görülmektedir. Onun yurt sevgisi tüm ülkeyi kapsar.

Kızı Yadigar Aydın Orhan, Âşık Dâimi’nin doğrudan bir ustası olduğunu belirtmemiş ancak Âşık Veysel, Âşık Ali İzzet, Dursun Cevlani, Davut Sulari’den hem etkilendiğini hem de onları sevdiğini belirtmiştir (Aydın Orhan, 1999: 7). Emir Kalkan ise Dâimi’nin on yaşında Davut Sulari’ye kapıldığını belirtmiştir (Kalkan, 1991: 145). Daha sonra yapılan çalışmalarda ise ustasının dedeleri olduğu anlaşılmıştır (Fırat, 2019: 44).

Âşık Dâimi üzerine yapılan ilk çalışma, 1999 yılında kızı Yadigar Aydın Orhan tarafından yayınlanmış olan ve tüm şiirlerinin yer aldığı “*Âşık Dâimi Hayatı ve Eserleri*”dir. Yadigar Aydın Orhan’ın hazırladığı kitapta dört yüzün üzerinde şiir yer almaktadır. Ancak bin civarında şiir yazdığı, 12 Eylül 1980 darbesi zamanında baskılardan dolayı eşinin tüm ısrarlarına rağmen maalesef şiirlerini yakıtığı bildirilmiştir (Aydın Orhan, 1999: 9; Zaman, 2008: 17). Dâimi üzerine yapılan ikinci çalışma ise Süleyman Zaman tarafından “*Derinliklerin Ozanı Âşık Dâimi Yaşamı, Felsefesi ve Şiirleri*” adıyla yayımlanmıştır. Zaman, çalışmasında Dâimi’nin hayatı, yaşam felsefesi ve eserleri üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur. Tayfun Tenekeci, Dâimi’nin TRT repertuarında bulunan türkülerin müzikalleri üzerine 2019 yılında “*TRT Repertuarındaki Âşık Dâimi Türkülerinin Müzikal Analizi*” adıyla, Adnan Erhayat Fırat da “*Âşık Dâimi ve Âşık Edebiyatı’ndaki Yeri*” adıyla yüksek lisans tezi hazırlamışlardır. Dâimi’nin Alevi kimliği ön planda olduğu ve aynı zamanda Dede’lik yaptığından 2011 yılında onun adına Hacı Bektaş Veli Kültür Derneği tarafından Âşık Dâimi Anısına 2. Uluslararası Halk Ozanları Hacıbektaş Buluşması adlı geniş kapsamlı bir anma düzenlenmiştir. Bu etkinlik 2012 yılında kitap olarak basılmıştır.

Dâimi şiirlerinde hangi konuyu işlerse işlesin Alevilik inancını esas alan unsurlar ağır basmaktadır. Özellikle tasavvuf konulu şiirlerinde Allah, Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, İmam Rıza, Pir Sultan, Hacı Bektaş sevgisi ön plana çıkmaktadır. İnancın ön planda olduğu şiirler dışında, her türlü toplumsal ve siyasal konular, geri kalmışlık, yurt sevgisi, memleket özlemi, mezhep çatışmaları, Kore ve Kıbrıs savaşları gibi konuları ele almıştır.

Âşık, şiirlerinde Aleviliğin ve Bektaşiliğin geleneksel konularını işlemekle birlikte döneminin toplumsal sorunlarından da uzak durmamış ve bunları farklı şekillerde dile getirmiştir. Doğunun kalkınması, yoksulluk ve sosyal düzeni eleştiren ifadeleri yoğunlukla şiirlerinde kullanmaktadır. Bu dönüşümü “zihinsel inşanın” uzantısı olarak değerlendiren Taşğın, Alevi-Bektaşî edebiyatının temel türü olan nefeslerdeki içerik ve tanım değişikliğinin günümüzde Aleviliğin aldığı seyri gösterdiğini belirtmektedir (2003: 30). Dâimi'nin Alevi ve Bektaşî inançlarının geleneksel konularının dışına çıkarak, diğer meselelere şiirlerinde daha çok yer vermesi yirminci yüzyılda yaşanan köklü toplumsal değişimlerden bağımsız düşünülemez.

Alevilikte inanç merkezli tartışmalı konular yirminci yüzyılın ortalarından başlanarak günümüze kadar gelen ve her dönem yenilerini de eklemeyerek sorun şeklinde gün yüzüne çıkmış/çıkmağa devam etmektedir. Sorun olarak görülen bu konular kurumsallaşma, yeni döneme uygun yapılanma, genç kuşakların uzaklaşması, ocak sistemi, şehirleşmeden kaynaklanan sorunlar gibi başlıklardan oluşmaktadır (Gül, 2019: 38). Bu sorunlar gün yüzüne çıkarken yeni nesil inançtan uzaklaşmakta ancak inanca bağlı güçlü bir kimlik aidiyeti oluşmaktadır. Alevi Kültür Enstitüsü'nün hazırladığı raporda (2013) sözü edilen sorunlarla beraber çeşitli öneriler de sunulmuştur. Sözü edilen temel sorunlara ek olarak Aleviliğin büyük oranda kuşaklararası aktarımını da sözlü kültür yoluyla yapması çeşitli sıkıntılara yol açmaktadır. Azar, Anadolu Aleviliğinin tarihsel ve sosyal koşulların doğal bir sonucu olarak kuşaklararası her türlü aktarımın sözlü olduğunu belirtmektedir (2013: 77). Bu sebeple yazılı kültüre bağlı olmayan her türlü uygulamanın dönemin şartlarına göre değişime açık olduğu muhakkaktır. Sözlü kültürün sürekli yeni şartlara göre değişmesi ve yeni kültür ortamlarına da ayak uydurması geleneksel olarak devam eden Alevilik şiirinin konularını da büyük oranda etkilemiştir. Alevi ve Bektaşî edebiyatında özellikle şiirde 1960'lı yıllardan sonra otoriteye karşı siyasallaştığı ve yaşanan bu değişimin “yeniden yaratım” olarak düşünüldüğü görülmektedir (Taşğın, 2003: 36). Sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş çoğunlukla uzun sürelerde gerçekleşmektedir. Sözlü kültürün yazılı kültüre evrilmesi için kısa denilebilecek bir sürede Alevilikteki büyük değişim 1960 ve 1980 yılları arasına denk gelmektedir. Bu dönemin politik olayları ve sol düşüncenin Aleviler arasında yaygınlığının etkisiyle geleneksel Alevi şiirinde de tıpkı yaşamda olduğu gibi ani değişimlere yol açmıştır. Bu değişimi somut olarak Davut Sulari, Âşık Ali İzzet, Dursun Cevlânî, Hüseyin Çırakman, Mahzuni Şerif, Âşık Zamanî ve Dâimi gibi âşıkların şiirlerinde görmek mümkündür. Bu âşıkların bir kısmının şair kimliklerinin yanında Dedelik kurumunu da temsil etmeleri Alevi toplumunu her açıdan büyük bir dönüşüme hazırlayacak derecede etkilemiştir. Bu anlamda çalışma yüzyıllardır süregelen gelenekselleşmiş konulara eklenen yeni konuların da yeni perspektifler ışığında incelenmesi gerektiği düşüncesiyle hazırlanmıştır.

3. Dâimi'nin Şiirlerinin Ekoeleştirel Analizi: Doğa ve İnsan

Dâimi'nin şiirlerinde hem toplumsal hayatı hem de doğal hayatı en canlı şekliyle görmek mümkündür. Dâimi, toplumsal konuları işlediği şiirleri bir yana bırakılırsa konu ayrımı yapmaksızın şiirlerinin çoğunda doğadan kesitlere yer vermiştir. Âşığın şiirlerinde insan, doğanın sahibi veya hükmedeni değil bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğaya bakışı insan merkezli olmadığından doğayı insanın hizmetinde görmez aksine insanı doğanın bir parçası olarak görür. Bu yönüyle âşık ekomerkezci bir yaklaşıma sahiptir. Dâimi şiirlerinde doğayı veya doğanın bileşenleri olan hayvan ve bitkilere ekolojik kaygılarla yer vermemiştir ancak doğaya bakışı inanç bağlamında da olsa ekomerkezli bir bakış olarak değerlendirilebilir. Şiirlerinde kimi zaman bir metafor kimi zaman da gerçek yaşamdaki rolleriyle yer vermiştir. Ekolojik kaygılarla olmasa dahi bitkilere, doğaya, hayvanlara çektiği dikkat, ekoeleştiri açısından şiirleri incelenmeye değer kılmaktadır. Ayrıca âşığın sahip olduğu inancının da etkisiyle yazdığı bazı şiirlerde evrensel bütüncül yaklaşımı doğrudan ekoeleştiriye ilgilendiren özelliklere sahiptir.

Dâimi'nin doğayla ne derece iç içe olduğunu anlamak için şiirlerinde ismi geçen hayvanları görmek doğaya bakışı hakkında fikir vermektedir. Şair şiirlerinde geçen hayvanlarla ekosistemdeki davranışlarına uygun rollerde benzetmeler kurmuştur. Şiirlerde metafor olarak ya da doğrudan gerçek rolleriyle tilki, kuzu, kurt, bülbül, turna, telli turna, keklik, şahin, ceylan, ahu, arı, kuş, kuzgun, Arap atlar, tay, ceylan, aslan, kumru, baz, manda, öküz, karga, sinek, tavşan, ördek, keçi, fil, tazi, güvercin isimleri karşımıza çıkmaktadır. Bu hayvanların şiirde yer bulması çoğunlukla doğada bulunma zamanı, mekânı ve doğadaki rollerini esas almaktadır. Bülbülün kullanımı çok yoğundur ve farklı şekillerdedir. Diğerlerinden farklı olarak bülbül hayvan kimliğinden ziyade bir imgedir. Diğer hayvanların şiirde yer bulması ise çoğunlukla doğada bulunma zamanı, mekânı ve doğadaki rolünü esas almaktadır.

Edebiyat geleneklerinde çokça faydalanılan çiçek isimleri Dâimi'nin şiirlerinde de karşımıza çıkar. Şiirlerinde gonca, gonca gül, gül, servi, menekşe, mor menekşe, leylak, kekik, yavşan, çiğdem, nergis, lale gibi çiçek/bitki adları çoğunluk kazanmaktadır. Gonca ve gül en çok kullandığı çiçek adlarıdır. Diğer çiçekler de doğada bulunduğu şekilleriyle tasvir edilmektedir. Kekik kokusuyla, lale narinliğiyle yavşan tavşan için bir besin oluşuyla şiirlerinde yer almaktadır. Dolayısıyla çiçeklerin bir kısmı imge olarak kullanılmaktayken geri kalanları ise doğanın bir parçası veya bütünü bir parçası olarak kullanılır.

Âşık, idealize edilmiş pastoral bir hava barındıran dağ, vadi, ova, nehir, dere, yayla, bağ, bahçe gibi görünüşleri de kullanmıştır. Fırat Suyu, Munzur Suyu, Ağrı Dağı, Tercan Dağı gibi coğrafik şekilleri doğanın parçaları olarak ele almış ve şiirlerinde oldukça fazla yer vermiştir. Dilşa Deniz, Dersim Alevliği için doğadaki varlıklara insanı da dâhil edip anlamlar yükleyerek saygı sınırları içinde doğayla uyumlu bir inanca dönüştüğünü bunun sonucunda yaşam hakkının sadece insanın değil tüm canlıların olduğunu kabul eden bir inancın gelişip süreklileştiğini (Deniz,

2016: 6) belirtir. Bu durum âşığın şiirlerinde insanın doğayla harmoni içinde olduğu bir bütünlük arz etmektedir. Dâimi'nin şiirlerinde Tercan Dağı, Munzur Suyu gibi varlıklara bazen pastoral bir renk bazen de manevi bir anlam yüklemesi bunları kutsal gördüğü hissini uyandırmaktadır.

Dünyanın bir bütün olduğu ve bütün varlıkların birbirlerini tamamladığı inancı pek çok şiirinde karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, daha çok âşığın sahip olduğu Alevilik inancıyla ilgili olduğu düşünülmektedir. Seçilen şiirlerin derin ekoloji kaygısıyla yazılmış şiirler olduğunu söylemek oldukça güçtür. Ancak âşığın doğaya temel yaklaşımı derin ekolojiyle büyük oranda örtüşmektedir. Âşık, aşağıdaki beyitte evreni bir cevher olarak görmekte ve kendisini de bütünün bir parçası olarak değerlendirmektedir. Ancak tüm cismin parçası olduğunu herkes anlayamaz. Şair, anlayanlara âşık olduğunu belirtmektedir.

Mevcut olan cümle varlık bir maddenin cevheridir

Bu aşkın gerçək sırımına erenlerin aşkıyım (Aydın Orhan, 1999: 130).

Dâimi neredeyse tüm şiirlerinde insanı dünyadaki her varlığın bir parçası olarak değerlendirir. Dâimi'ye göre insan, canlı ve cansız hiçbir varlıktan üstün değildir. İnsanı, diğer canlı veya cansız varlık ayrımı yapmaksızın üstün göstermemiştir. Aşağıdaki iki dörtlükte görüldüğü üzere mana dünyasında evrenle bütünleştiğini bunun sonucunda da her maddede kendisini gördüğünü belirtir. Kate A. Berry bir makalesinde nehirleri, denizleri, okyanusları, çayları ve dereleri yeryüzündeki tüm insanların ve canlı organizmaların “orta bedenindeki” damarları olarak göreyerek suyu bu damarlarda akan suya benzeterek (aktaran Şahingil, 2012: 252) suyun insan için ne denli önemli olduğunu vurgulamıştır. Şahingil, insan yaşamı için vazgeçilmez bir madde olan suyun insanı doğrudan etkilediğini, onun davranışlarını veya ruh halini değiştirdiğini belirtmektedir (Şahingil, 2012: 266). Sami, Alevilik inancında suyun kutsal sayıldığını bunun için de suyun mümkün olan en az düzeyde kullanılması gerektiği, kirletilmesinin günah sayıldığı buna bağlı olarak da su kaynaklarının kutsal ve uğurlu sayıldığını (Sami, 2013: 175) ifade eder. Dâimi şiirlerinde Munzur Suyu'na veya Fırat Nehri'ne bu gözle bakmaktadır. Şiirlerinde dere, nehir, deniz veya buhar olarak bulunmasının dışında suyu varlığın bir şekli olarak kabul etmiştir. Tasavvufta sonsuzluğun simgesi olan denizin içinde bir damla olduğunu, bu damlanın da bütün evreni barındırdığını belirtmektedir. İkinci dörtlükte hem devriyeyi hatırlatan ifadeler bulunmakta hem de ham bir kişinin ilim yolculuğundaki dönüşümünü sembolik bir dille ifade etmiştir.

Nice kabdan kaba boşaldım doldum

Karıştım denize deniz ben oldum

Damlanın içinde evreni buldum

Yine benden bana getirdi beni

Buhar oldum yağdım yağmurlarınan

Toprağa karıştım çamurlarınan

Piştım fırınlarda hamurlarınan

Üstadım sofraya yatırdı beni (Aydın Orhan, 1999: 92).

Dâimi, insan eliyle beslenip çoğalan hayvanların gıda sektöründe henüz olgunlaşmadan tüketime yönlendirilmesini bir kayıp olarak değerlendirir. Bir kuzu etinin tazeliği, cazibesi kısa süreli kâr getirebilir ancak uzun vadede bakılınca kuzunun koyuna dönüşmesiyle beraber üreme sonucu hayvan sayısındaki artış, elde edilecek süt, sanayide derisinden, tarımda gübresinden faydalanma gibi ekonomik yararlar sağlayacaktır. Bilinçli bir kıyım söz konusu olduğundan şairce verilen tepki, doğanın dengesinin korunması için bir kaygı olarak değerlendirilebilir. Şiirde elde edilebilecek ekonomik yararlar dışında genç bir cana kıyılmasından duyulan üzüntü de yer alır. Âşık, bilinçsizce hareket edildiğinde canlıların -insan eliyle üremeleri sağlansa dahi- soylarının tükenebileceğinin farkında olduğu mesajını vermektedir. Âşığın bu şiirinde gösterdiği yaklaşımı ve taşıdığı kaygıyı doğanın dengesine duyulan bir kaygı olarak değerlendirmek abartı sayılmayacaktır.

Körpe kuzunun sürüsü

Koyun olur her birisi

Zay olur yünü derisi

Kesmeyelim kuzuları (Aydın Orhan, 1999: 304).

Dâimi, sevdiğini tasvir ederken yine doğa unsurlarından faydalanmıştır. Yâri hem güle, hem sümbüle, hem de bülbüle benzetmektedir. Doğaya yaklaşımı doğanın parçası şeklinde olduğu düşünüldüğünde sevgiliyi daha estetik görünümlere sahip olduğunu düşündüğü gül, sümbül ve bülbüle benzeterek anlatmaya çalışmaktadır.

Benim yârim güle benzer

Ovada sümbüle benzer

Şakıyan bülbüle benzer

Sohbetine doyamam ki (Aydın Orhan, 1999: 73).

Yeni maddeciliğin önemli düşünürlerinden Stacy Alaimo'ya göre tüm organizmalar bağlantılıdır ve "İnsan ve insan olmayan canlıların bedenlerindeki öngörülemeyen hareketler, ekolojik sistemler, kimyasallar ve tablodaki tüm aktörler (toksikler, virüsler, bakteriler, canlı organizmalar, vs.) birbirlerinin içinde ve birbirleriyle ilişkili biçimde var olduklarına göre, insan ve doğal çevre birlikte düşünülmelidir (Oppermann, 2012: 42) demektedir. Dâimi pek çok şiirinde doğanın bütün olduğunu ve hepsi bir aradayken anlam kazandığını dile getirmiştir. Şair,

aslında ekoeleştirmenin öngördüğü farklı durumları zaten şiirlerine yansıtmıştır. Bu açıdan bilinçli bir şekilde olmasa da şairin, insanı ve doğayı birlikte düşünme biçimine bakıldığında ekolojik bir vizyon ortaya koyduğu görülmektedir.

Aşğın sahip olduğu mantık gibi sıradan bir kişi kendini toprak sahibinden ziyade toprağın bir üyesi gibi görürse ve bu bilinçle hareket ederse başta toprak olmak üzere doğayı bir bütün olarak emanet algısı gelişir ve sonraki kuşaklara daha sağlam aktarımına azami dikkat eder. Âşık, hakkın bir parçası olduğu anlayışında bihaber zamanları için hayıflanmakta ve o dönemini ilminin noksanlığını göstermektedir. Aşağıdaki dörtlülüklerde vahdeti vücut felsefesinin parça bütün ilişkisindeki her parçanın Allah'ın bir tecellisi olduğu anlayışı ön plana çıkarılmıştır. Âşık, bu düşünceye uygun olarak evrendeki her şeyin aslında bir can olduğunu vurgulamaktadır.

Ben beni bilmezdim hatır kırardım
Meğer ilmim noksan imiş bilmedim
Ben insandan başka ilah arardım
Meğer kâmil insan imiş bilmedim

Tüm vadiler gibi sahralar gibi
Sıradağlar gibi yaylalar gibi
Akan sular gibi deryalar gibi

Cümle alem bir can imiş bilmedim (Aydın Orhan, 1999: 133).

Doğadaki her şeyin birbirine bağlılığı ilkesine dayanan derin ekoloji, esas olarak doğanın insan tarafından ötekileştirilmesini, insanın kendini doğadan bağımsız bir konumda görmesini ve doğanın bilinçsizce sömürmesini eleştirir (Oppermann, 2012: 21). Warwick Fox hem mistik geleneklerin hem de günümüz kuantum fiziğinin evrendeki tüm madde ve olguların bir bütünlük içinde var olduğunu kabul eder (Dindar, 2012: 65). Mistik açıdan bakıldığında Dâimi'nin şiirlerinin Alevi inancı etrafında şekillendiği görülmektedir. Dâimi'nin bir şiirinden alınan aşağıdaki dörtlülükte evren bir bütün olarak görülmektedir. Şair kendisinin hem bütünü içinde bir atom misali küçük bir zere kadar yer kapladığını hem de tüm evreni temsil edebilme özelliğine sahip olduğunu belirtmektedir. Şairin bütünü parçası olduğunun farkında olması derin ekoloji ya da derin ekolojiye ait bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Aslında dünyadaki bütün varlıklar birbirinin tamamlayıcısıdır. Tıpkı çiçeğin tozlaşması için arının varlığına nasıl ihtiyaç varsa doğada bütün canlıların farklı şekillerde birbirine hayati önemde ihtiyaçları vardır.

Hem evrenim hem zerreyim

Ben kendimi bilmez miyim

Zerre içinde zerreyim

Ben kendimi bilmez miyim (Aydın Orhan, 1999: 47).

Aşağıdaki dörtlükte ise âşık, bazı insanların olumsuz davranışlarını hayvani olarak değerlendirmiştir. Yine sonraki dörtlükte tavşanın doğal uyku biçimine dem vurarak hayvanla ilgili olumsuz bir yaklaşım değil ama benzetme sonucunda oluşan davranışı olumsuz olarak değerlendirmek mümkündür. İnsanların sergileyebileceği iki olumsuz davranışı hayvanlar üzerinde göstermek ekolojik bir yaklaşım olarak değerlendirilemez ancak üçüncü dizedeki “Tabiat ilminden nasip almayan” şeklindeki ifade tüm davranışlara yol açan durumun da tabiatı tanımamaktan kaynaklandığını belirtmektedir. Bu yönüyle şairin doğanın korunması gerektiğini ifade ettiğini ve koruma refleksinin bulunduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

İnsanlığın değerini bilmeyen

İnsan görünüşlü hayvan gibidir

Tabiat ilminden nasip almayan

Gözü bakar uyur tavşan gibidir (Aydın Orhan, 1999: 340).

Dâimi, Âşık Veysel’in anısına yazdığı şiirinde Veysel’in doğaya olan tutkusunu ön plana çıkararak onu bu yönüyle övmektedir. Âşık Veysel’in pek çok özelliğinin arasında tabiat tutkusunu özellikle vurgulama ihtiyacını hissetmesi aslında âşığın kendisinin doğaya olan tutkusunun göstergesi şeklinde de düşünülebilir.

Tabiata gönül verdin

İnsanları çok severdin

Yalan değilsen bir erdin

Dostlar seni unuttur mu (Aydın Orhan, 1999: 264).

Tabiatın dengesine zarar verilmedikçe mevsim dönüşümleri sonucunda tabiatın tüm canlıları besleyecek imkâna sahip olduğunu düşünen şair, baharda ve yazda canlıların ihtiyacı olan ürünlerinin yetişmesi için dağların karlı olmasını, ırmakların coşmasını gerekli görmekte ve bu şartları zorluk olarak değerlendirmemektedir. Bu döngünün sonucunda oluşan varlığın, insan ile tüm canlıların ihtiyacını karşılamaya yeteceği ve en nihayetinde doğanın dengesinin korunacağını belirtmektedir.

İrmaklar nehirler coşan deryalar

Buzdan sıra dağlar karlı ovalar

Karadan bahçeler türlü meyvaler

Veriyor bizlere ihsan ediyor

Gelir yaz ayları nimet getirir

Nimetini her canlıya yetirir

Kimisi fabrika kurmuş oturur

Kimisi buğdayı harman ediyor (Aydın Orhan, 1999: 343).

Aşağıdaki dörtlükte sahip olduğu parçanın bütünü temsil ettiğini veya her şeyin bir bütünün parçası olduğu görüşünü farklı bir şekilde sunmaktadır. Doğayı tasvir ederken doğanın bir parçası olan dağı, ovayı veya nehri tek tek doğadan soyutlayarak anlatmaz. Dağı yaylasıyla, çiçekleriyle ve duygularıyla harmanlayarak bütünlük. Özellikle Tercan Dağlarında bu durum çok kez tekrarlanır. Âşığın yerel ifadeleri sıklıkla kullanması yerelliğe bir referans olarak değerlendirmek de mümkündür.

Tercan dağlarında laleler biter

Yaylanın kokusu burnumda tüter

Ayrılık hasretlik ölümden beter

Vurma zalim vurma ben yaralıyam (Aydın Orhan, 1999: 380).

Yukarıdaki izahatı tamamlar nitelikte yine bir nehri anlatırken nehrin kıvrımıyla veya akışıyla anlatmaktan daha çok çevresindeki diğer doğa unsurlarıyla ilişkilendirerek canlandırır. Munzur suyu farklı şiirlerde karşımıza çıkmaktadır. Munzur suyunun kaynağında yer alan Munzur Baba ziyareti nehre bir kutsallık kazandırmıştır.

Munzur suyu coşar gider

Enginlere düşer gider

Arap atlar koşar gider

Bizim elin yaylasında (Aydın Orhan, 1999: 387).

Dâimi, şiirlerinde farklı mekânları çeşitli yönleriyle tasvir etmiştir. Bu mekânlar, doğal veya insan yapımı ya da doğal ve insan yapımı bir arada karşımıza çıkabilmektedir. Özellikle Tercan coğrafyasından çok sayıda tasvir örneği görmek mümkündür. İstanbul, Adapazarı ve Tercan coğrafyalarında çeşitli tasvirlerin yer aldığı aşağıdaki dörtlüklere bakıldığında âşığın doğayla kurduğu bağ daha doğrusu doğaya verdiği önem daha net anlaşılır. Özellikle İstanbul tasvirinde insan yapımı yeşil alan/bahçeler ile doğal yapıları bütünsel olarak görmesi doğanın canlılığını bize

sunması açısından önemlidir. Âşığın “Dallarında kumru olur baz olur” dizisinde belirttiği üzere yabani hayvanların hâlen İstanbul’da bulunabildiğini bildirmesi veya “Bahçıvanlar gül devşirir” gibi bahçıvan eliyle de olsa yeşillendirebilecek mekanların yoğunluğunu hatırlatması doğaya olan bağlılığını göstermektedir. Bu dörtlüklerin farklı değerlendirilmesi yoluna gidilse bile 1960lı yıllar ile günümüz arasında yaşanan ekolojik farklılığı göstermesi açısından dörtlükler değer taşımaktadır.

Yeşerir bahçeler bahar olur
Dallarında kumru olur baz olur
Güzelleri gayet servinaz olur
Şakır bülbül gibi dil İstanbul

Bahçıvanlar gül devşirir
Alemi hoş olur cana can katar
Güzel toprağında çok erler yatar
Erkan İstanbul’da yol İstanbul’da (Aydın Orhan, 1999: 413).

Aynı durum Adapazarı ve Tercan tasvirlerinde de göze çarpmaktadır. Bahar ve yaz aylarında doğanın uyanmasına ve canlılığına dem vuran ifadeler bolca bulunmaktadır.

Çevre yanı sıra dağdır
Bezenmiş bahçedir bağdır
Bülbülü ötecek çağdır
Şen olsun Adapazarı (Aydın Orhan, 1999: 388).

Kekik ile yavşan mis kokar dağlar
Yaz gelir selleri bulanır çağlar
O güzel yaylalar menekşe bağlar
Bir hoştur baharı kışı Tercan’ın (Aydın Orhan, 1999: 389).

Turna, halk edebiyatının bütün türlerinde farklı sembollerde karşımıza çıkmaktadır. Alevi ve Bektaşî Edebiyatında önemli bir unsur olan “don değıştirme” motifi biçiminde farklı türlerde turnayla karşılaşılmaktadır. Alevi-Bektaşî çevrede Hz. Ali’nin turna donuna büründüğüne olan inanç turnaya kutsal bir özellik kazandırmıştır (Demirbağ, 2017: 15). Aşağıdaki dörtlükte benzetme yoluyla Pir Sultan Abdal’ın turna donuna girerek karşısına çıktığını belirtmektedir.

Üzülüdür deli gönlüm üzülü

Mah yüzüne çifte benler düzülü

Seni sevmeyenler haktan yüzülü

Abdal Pir Sultan'a benzersin turnam (Aydın Orhan, 1999: 115).

Avcılık insanlığın ilk dönemlerinden beri insan hayatının içerisinde yer alan bir etkinliktir. İnsanlığın ilk dönemlerinden itibaren temel beslenme ihtiyacını gidermek için ava çıkmıştır. Ancak farklı türden hayvanların ehlileştirilmesi ve tarımda yaşanan olağanüstü ilerlemeler avlanacak hayvanın etini ihtiyaç olmaktan çıkarmıştır. Günümüzde avcılık, bir spor ve hobi şeklinde yapılmaktadır. Bazen de yabani hayvanlar deri, diş, kemik gibi ticarete kullanılacak organları nedeniyle kaçak olarak avlanmaktadır. Aşağıdaki dörtlükte edebiyat geleneklerinde sembolik anlama sahip turnanın sesini kesmesi ifade edilse de aslında âşığın avcılar konusundaki düşüncesi anlaşılmaktadır. Dâimi, avcılarının bir eğlence uğruna acımasızca hayvanlara kıymalarının doğa sakinlerinden turnalar tarafından bilindiğini belirtmektedir. Örtülü olarak turnaların kendisini avcıya benzetmesi dahi doğanın bir rengi olan kuş cıvıltılarını kesmeye yettiğini ima etmektedir. Âşığın bu hassasiyeti onun aslında hem doğayı koruma kaygısı taşıdığını hem de topluma örtülü de olsa bir uyarı yaptığını gösterir.

Yeşil olur çığaları telleri

Şenlendirir vadileri gölleri

Bir an oldu sustu dilleri

Dâimi'yim avcı sandı turnalar (Aydın Orhan, 1999: 390).

Dâimi, insanlara ait olumsuz davranış biçimlerini bazı hayvanların doğal davranış biçimlerine benzetmektedir. Bu durum âşığın insanın olumsuz davranışlarını bile modern kavramlardan ziyade sahip olduğu doğa bilgisinden faydalanarak doğadaki varlıkların özellikleriyle ifade etme yoluna gittiğini göstermektedir. Aylanç, her canlının ekosistemdeki yeri tüm canlılar arasında birer bireydir ve her bireyin kimliğini diğer canlılarla olan ilişkisinin şekillendirdiğini (Aylanç, 2018: 40) belirtir. Doğada zararlı davranışları olduğu görülen hayvanların da aslında ekosistemi dengeleyici özelliklere sahip olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Âşık, hayvanın sahip olduğu davranış biçimini insan açısından zararlı sonuçlara yol açsa dahi zararlı olarak değerlendirmez. Bunu doğal döngünün bir sonucu olarak kabul eder ve şiirlerinde yer verir.

Tazı oldun tavşan yedin

Keçi oldun orman yedin

Doğrulara yalan dedin

Binek oğlu binek seni

Dâimi der ki yanarsın

Kargasın leşe konarsın

Kendini fil mi sanarsın

Sinek oğlu sinek seni (Aydın Orhan, 1999: 430).

Âşıkların yaşadıkları çağa göre çevre, mekân ve toplumsal koşullar şiirlerinin içeriğini şekillendirir. Âşıklık geleneğinde tamamen sözlü kültür ortamında doğan ve yine bu kültür ortamında sanatını icra eden bir âşığın şiirinde doğa unsurları kullanması olağan bir durumdur. Dâimi'nin yaşadığı dönem esas alındığında yerleşimlerden kaynaklı orman kaybı ve aşırı avlanma sonucu biyolojik çeşitliliğin azalması yoğunlukta günümüzde artık sanayi kuruluşlarının yoğunluğu ve yol açtığı tahribat doğayı korumaya yönelik önlemlerin alınmaması durumunda insanlık için büyük felaketlerin kapıda olduğu aşikârdır. Bu açıdan bakıldığında Dâimi de şiirlerinde hayvanların ve doğanın korunması gerektiğini belirtmekte ve şiirlerinde okuyucuları bir şekilde bilinçlendirmeye çalışmaktadır. Öte yandan Dâimi, şiirlerinde yirminci yüzyılı etkileyen toplumsal konuları ve Aleviliği yoğun olarak işlemiş ve bu şiirlerinde başta olmak üzere her konuda yazdığı şiirlerinde doğa unsurlarına genişçe yer vermiştir. Şairin bu dikkati doğrudan doğayı koruma çağrısı olmasa da en azından bir farkındalık yaratmaya yönelik olarak değerlendirilebilir.

4. Sonuç

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ekoeleştirici yüzyılın sonlarına doğru Türkiye'de de dikkate alınmaya başlanmıştır. Türkiye'de büyük çaplı veya doğaya çok büyük zararlar verecek sanayi kuruluşlarının olmaması nedeniyle ekoeleştirici, Avrupa veya Amerika'daki gibi erken dönemlerde başlamamıştır. Tüm dünyanın maruz kaldığı çevre felaketleri başta olmak üzere ekoloji merkezli dünyayı olumsuz olarak etkileyen sorunlarına günümüz âşıklarının duyarlı olup olmadığı yeni çalışmalarla daha kolay anlaşılacaktır.

Dâimi, şiirlerinde Alevi, Bektaşî edebiyatının geleneksel konularını işlemiş ancak yaşanan dönüşümlerle beraber yeni döneme daha uygun ve hitap edebileceği kitlenin kaygı ve taleplerini dikkate alarak söylemiştir/yazmıştır. Şiirlerinde gelenekselin ve modernliğin bir arada sunulmuş olması Alevi şairlerde kendi dönemleri için yeni bir durumdur. Bu yeni durumu nefeslerde rahat bir şekilde işlemiştir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısının hemen başlarında yaşanmaya başlanan bu köklü dönüşüm, modern metin inceleme yöntemlerini gelenekte yetişen şairlere de uygulama imkânı tanıdığından Dâimi'nin şiirleri incelenmiştir. Bu kapsamda incelenen şiirlerde ekoeleştirici kapsamında değerlendirilebilecek unsurlar tespit edilmiştir.

Âşık şiirinde genel olarak doğrudan ekolojik kaygılarla şiir yazıldığını belirtmek oldukça zordur. 20. yüzyılın sonlarına doğru yaşanan tahribat gözle görülür hale gelince âşıkların bu algısında da değişiklik olmuş ve ekoloji konusu

da âşıklarca şiirlerinde işlenmeye başlanmıştır. Ancak her âşık mutlak suretle belli bir dereceye kadar doğa unsurlarını şiirlerine yansıtmıştır. Âşık şiirinde şiirlerin konuları âşıkların yaşadığı bölge, sahip oldukları inanç ve yetiştikleri âşık çevresi etkili olmaktadır. Özellikle vahdeti vücut anlayışı çerçevesinde insanı doğanın bir parçası olarak görme eğilimi Alevi Bektaşî geleneğine mensup âşıklarca yoğun olarak işlenmiştir. Âşık Dâimi'nin de Alevi Bektaşî geleneği çerçevesinde yetişen bir âşık olduğu dikkate alındığında şiirlerinde doğa unsurlarının yanında kendisini doğanın bir parçası olarak görme, bütünü parçası şeklinde tanımlaması ekoeleştirici kapsamında kolaylıkla değerlendirilebilmektedir. Bu durum hem şiirlerini okuyanlar tarafından hem de aynı inanca sahip kişiler arasında bir bilinç sağlamaktadır. Doğayı koruma güdüsünü inanca dayalı olarak sunması aynı inanç mensupları tarafından daha kolay içselleşmesini sağlamaktadır. Dâimi'nin bu yaklaşımı doğadaki tahribata karşı bir farkındalık yaratmaya katkı sunacağı açıktır.

Âşık Dâimi'nin şiirlerine bakıldığında evrenin bütünselliğini ön plana çıkarmasına, doğaya pek çok yönüyle şiirlerinde yer vermesine rağmen Dâimi'nin şiirleri için doğrudan “*ecopoetry*”-ekoşiir” demek oldukça zordur. Bu şiirlerin hiçbirinde doğrudan kontrolsüz nüfus artışı, çevre tahribatı, hayvanların soyunun korunması gerektiği gibi konuları düşünerek söylememiştir/yazmamıştır. Daha önce de belirtildiği gibi doğanın bir parçası olarak görülme ve yine şairin inancıyla bağlantılı olarak canlılara kıymama yaklaşımı ekoeleştirici sınırları içerisinde değerlendirilebilir.

Sonnotlar

¹ Dâimi hakkında yapılan çalışmalarda mahlasının kullanımında bir karışıklık söz konusudur. Kızı tarafından 1999 yılında “*Âşık Dâimi Hayatı ve Eserleri*” adıyla hazırlanan kitabın kapağında ve şiirlerinin tamamında kullanılan mahlasta “Dâimi”, Süleyman Zaman tarafından hazırlanan “*Derinliklerin Ozanı Âşık Dâimi*” adlı kitabın kapağında Dâimi ancak kitaptaki şiirlerde ise “Dâimi”, Hacı Bektaş Veli Kültür derneği yayınları arasında basılan buluşma kitabının adı “*Âşık Dâimi Anısına 2. Uluslararası Halk ozanları Hacibektaş Buluşması*” şeklinde ve “Dâimi” şeklinde kullanılmıştır. 2019 yılında hazırlanan iki yüksek lisans tezinde ise “Dâimi” şeklinde kullanılmıştır. Makalede Yedigöller Aydın Orhan doğrudan babasının tuttuğu notlardan faydalanarak hazırladığı kitapta kullandığı “Dâimi” şeklini esas aldık.

² Emir Kalkan, 1991 yılında hazırladığı *20. Yüzyıl Türk Halk Şairleri* antolojisinde âşığın doğum tarihini 1912 olarak yazmışsa da hem kızı Yedigöller Aydın Orhan tarafından hazırlanan *Âşık Dâimi Hayatı ve Eserleri* adlı eserde hem de iki yüksek lisans tezinde 1932 olarak kaydedilmiştir.

Kaynaklar

Ağın Dönmez, Başak. (2012). “Ekoeleştirici ve Hayvan Çalışmaları: Avatar, Madagaskar, ve Madagaskar 2: Afrika’ya Kaçış Filmlerinde Doğa ve Hayvan Temsilleri”. *Ekoeleştirici Çevre ve Edebiyat*. Ed. Serpil Oppermann. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Alevi Kültür Enstitüsü. (2013). “Alevi-Bektaşîlerin sorunları ve çözümlerine ilişkin rapor” Erişim Tarihi: 19.04.2021: [https://www.alevibektasi.eu/images/stories/makale/20141231_alevibektasiensititsnraporu.pdf]

Arıkan, Arda. (2011). “Edebi Metin Çözümlemesi ve Ekoeleştirici”. *Mediterranean Journal of Humanities* 1(1), 43-51.

- Aşık Daimi Anısına 2. Uluslararası Halk Ozanları Hacıbektaş Buluşması, Ankara: Hacı Bektaş Veli Kültür Derneği Yayınları.
- Ayaz, Hüseyin. (2014). “Çevreci Eleştiri Üzerine Genel Bir Değerlendirme”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 3(1), 278-292.
- Aydın Orhan, Yadigar. (1999). *Âşık Dâimi Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: Can Yayınları.
- Aylanç, Mihrican (2018). “Fikret Demirağ’ın Şiirlerine Ekoeleştirel Bakış”. *Folklor/ Edebiyat* 96(24), 37-52.
- Azar, Birol. (2013). “Sözlü Geleneğin Kurumsallaşması: Gelenekten Geleceğe Musahiplik Örneği”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 3(2), 74-87.
- Başaran, Uğur. (2019). “Âşık İsmetî’nin Şiirlerindeki Hayvan Kullanımı Üzerine Ekoeleştirel Bir Değerlendirme”. *Ekoeleştiri Folklor ve Edebiyat İncelemeleri*. Ed. Adil Çelik, Altuğ Ortakçı. Konya: Kömen Yayınları.
- Birdoğan, Nejat. (1995). *Anadolu Aleviliğinde Yol Ayrımı İçerik-Köken*. İstanbul: Mozaik Yayınları.
- Boratav, Pertev Naili. (1945). “Halk Şairlerinde İnsan ve Tabiat”. *Folklor ve Edebiyat II*. Ankara: Recep Ulusoğlu Basımevi.
- Çakır, Emine. (2019). “Halk Bilimine Korumacı Bir Yaklaşım Önerisi: Ekofolklor”. *Ekoeleştiri Folklor ve Edebiyat İncelemeleri*. Ed. Adil Çelik, Altuğ Ortakçı. Konya: Kömen Yayınları.
- Çelik, Adil. (2019). “Dede Korkut Anlatılarından XXI Yüzyıla Avcı Folklorundaki Süreklilik ve Dönüşlerin Ekoeleştirel Bir Analizi”. *Ekoeleştiri Folklor ve Edebiyat İncelemeleri*. Ed. Adil Çelik, Altuğ Ortakçı. Konya: Kömen Yayınları.
- Demirdağ, Muhammed Fatih. (2017). “Alevi-Bektaşî Şiirinde Kuş Mitolojisi”. *Külliyat Osmanlı Araştırmaları* 2, 12-18.
- Deniz, Dilşa. (2016). “Dersim’de Su Kutsiyeti, Mızur/Munzur Nehri İlişkisi, Anlamı ve Kapsamı ile Baraj/HES Projeleri”, *Sudan Sebepler*. Ed. Cemil Aksu, Sinan Erensu, Erdem Evren. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dindar, Gülşah. (2012) “Derin Ekoloji Hareketi ve Ekoeleştiri: Bir Garip Şair Orhan Veli”. *Ekoeleştiri Çevre ve Edebiyat*. Ed. Serpil Oppermann. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Elçin, Şükrü. (1993). *Türk Edebiyatında Tabiat*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

- Fırat, Adnan Erhayat. (2019). “Âşık Daimî ve Âşık Edebiyatı’ndaki Yeri”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Garrard, Greg. (2016). *Ekoleştirir: Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel Tartışmalar*. Çev. Ertuğrul Genç. İstanbul: Kolektif Kitap.
- Gül, Ertuğrul. (2021). “Alevi-Bektaşî Toplumunun İç Sorunları ve Çözüm Önerileri”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 23(1), 37-50.
- Kabak, Turgay. (2018). “Dadaloğlu’nun Şiirlerine Ekoleştirrel Bir Yaklaşım”. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 11(21), 36-47.
- Kalkan, Emir. (1991). *20. Yüzyıl Türk Halk Şairleri*. Ankara: Ötüken Yayınevi.
- Klubnikin, Khern vd. (2019). “Kutsal ve Bilimsel: Sibiry Nehri’nin Korunmasında Geleneksel Ekolojik Bilgi”. *Kültür Araştırmaları Dergisi* 1(2), 267-287.
- Oppermann, Serpil. (2012). “Ekoleştirir: Çevre ve Edebiyat Çalışmalarının Dünü ve Bugünü”. *Ekoleştirir Çevre ve Edebiyat*. Ed. Serpil Oppermann. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Ortakçı, Altuğ. (2019). Halk Türkülerinde Ekolojik Kaygı. *Ekoleştirir Folklor ve Edebiyat İncelemeleri*. Ed. Adil Çelik, Altuğ Ortakçı. Konya: Kömen Yayınları.
- Özdağ, Ufuk. (2014). *Çevreci Eleştiriyeye Giriş*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Özdemir, Ulaş. (2019). “Ekoleştirrel ve Doğakültürel Bir Müzikoloji Yaklaşımı Olarak Ekomüzikoloji”. *Konservatoryum-Conservtorium*. Advanced Online Publication.
- Sami, Kamuran. (2013). “Kırsal Alevi Kültüründe Çevre, Mekân ve İnsan-İki Köy Örneği”. *Bilgi* 67, 169-194.
- Sezer, M. Abdulbasit ve Mustafa Yiğitoğlu. (2019). “Aşık Veysel’in Şiirlerine Ekoleştirir Bağlamında Bir Yaklaşım”. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14, 68-579.
- Şahingil, Derya. (2012). “Suya Dönmek: Benlik Kavramına Ekoleştirrel ve İçten-Etkin Yaklaşımlar”. *Ekoleştirir Çevre ve Edebiyat*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Taşgın, Ahmet. (2003). “Ayetten Nefese: Alevi-Bektaşî Edebiyatında Dönüşüm”, *Alevi-Bektaşî Edebiyatı Sempozyumu*. *Yol Dergisi* 18, 28-43.
- Tenekeci, Tayfun. (2019). “TRT Repertuarındaki Aşık Dâimî Türkülerinin Müzikal Analizi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.

Yıldırım, İleriş. (2019). “Uygulamalı Halk Bilimi Yaklaşımının Ekoeleştiri Alanında Kullanımı ve Bir Uygulama Önerisi”. *Ekoeleştiri Folklor ve Edebiyat İncelemeleri*. Ed. Adil Çelik, Altuğ Ortakçı. Konya: Kömen Yayınları.

Yolcu, Mehmet Ali ve Mehmet Aça. (2019). “Geleneksel Ekolojik Bilgi”. *Folklor/ Edebiyat* 25(100), 861-871.

Zaman, Süleyman. (2008). *Derinliklerin Ozanı Aşık Daimi Yaşamı, Felsefesi ve Şiirleri*. İstanbul: Can Yayınları.

URL1: <https://t24.com.tr/haber/tunceli-deki-av-ihalesi-tepkiler-uzerine-iptal-edildi,919064> (E.T. 05.01.2021).

URL2: http://www.yapi.com.tr/haberler/munzur-gozeleri-peyzaj-projesi-iptal-edildi_184236.html (E.T. 25.01.2021)